

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА АВСТРАЛІЇ
(За матеріалами відділу рукописів Львівської
національної наукової бібліотеки України
ім. В. Стефаника)

Після Другої світової війни започатковано масове переселення до п'ятого континенту, а в історію української еміграції вписано ще одну країну – Австралію, що, власне, стала найновішою державою для нашої діаспори.

До Австралії з Європи виїхало приблизно 20 тисяч «переміщених осіб». У 1975 р. там було уже майже 35 тисяч українців. Майже 80 відсотків з них поселилися у Новій Південній Валії і Вікторії, інші – в Південній та Західній Австралії, Квінсленді і Тасманії. Найбільшими українськими осередками стали Сідней (майже 10 тис.), Мельборн (майже 9 тис.), осідок українських католицької та православної єпархій, центр Українського Наукового Товариства ім. Шевченка – Аделаїда (майже 6 тис. українців), П'єрт (1600 українців) і Брісбейн¹.

Тема становища та ролі української діаспори в Австралії знайшла відображення у багатьох дослідженнях. Нині її вивчають чимало науковців. Щодо існуючих видань про українців в Австралії та узагальнення стану досліджень теми дав ґрунтовну характеристику професор Марко Павлишин у статті «Українці в Австралії: стан досліджень»².

До Австралії у 1949 р. емігрував з табору переміщених осіб у Німеччині і Степан Радіон³, уродженець с. Сильне тепер Ківерцівського району Волинської області. Він закінчує Австралійську Школу Журналізму і постійно дописує до багатьох українських часописів Австралії, Канади, США, тож стає літописцем австралійської україніки на п'ятому континенті, громадським діячем, бібліографом і журналістом, автором наукових праць, новел, оповідань і нарисів у царині української літератури, а також критиком і перекладачем з англійської мови. За бібліографічну діяльність його записано до почесного реєстру австралійської україніки. В історію української літератури увійшов як член Об'єднання українських письменників “Слово” в Нью-Йорку та Спілки письменників України, член-кореспондент НТШ, дійсний член Української Могилянсько-Мазе-

пинської Академії Наук, почесний доктор літератури університету Арізони (США), дійсний член Інституту Дослідів Волині, звичайний член Наукового Товариства ім. Шевченка в Австралії, член Асоціації австралійських письменників.⁴

С. Радіон – автор статей і заміток та член редколегії 4 тому (Австралія – Азія – Африка) Енциклопедії Української Діаспори⁵. Невтомний архівіст і бібліограф, він у 1997 р. видав бібліографію україніки австраліяни⁶, в якій відобразив характер колекційних матеріалів, що передав бібліотекам та науковцям, а у вступному слові «Від автора» свій вчинок обґрунтував так: «Наполегливе кількадесятилітнє збирання українського друкованого слова в Австралії накопичило в моєму архіві багато документальних матеріалів, які через похилий вік стало менше використовуватися мною для науково-дослідницьких праць. [...] А усе те разом – це образ духовного пульсу життя-буття українських поселенців в Австралії. Уся документація на те підшита в папках і вислана до бібліотек в Україні до Луцька, Одеси, Львова, [...] щоб не загубилися сліди україніки з могого архіву.»⁷

Тож, матеріали з архіву С. Радіона, що надійшли до відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (ЛННБУ ім. В. Стефаника), опрацьовані та включені до фонду окремих надходжень (Ф. 9). Запропоновані дослідникам одиниці збереження представляють українську етнічну спільноту в Австралії у ілюстрованих, друкованих, машинописних та рукописних матеріалах, що за змістом відображають організаційне, духовне, соціально-культурне, менше – економічне життя українських поселенців. Хронологічні рамки – друга половина ХХ ст.

На їх основі науковці мають можливість зробити аналіз широкотраншевої діяльності громадських організацій Австралії, та й, зрештою, дослідити саму їхню структуру. Перш за все – Союзу Українських Організацій Австралії (СУОА), який власне і централізував (1953 р.) українські суспільно-громадські організації, координуючи їх діяльність та репрезентуючи українську спільноту в Австралії.⁸

У фонді зберігаються матеріали 19-го з'їзду СУОА, що відбувся 13 – 14 травня 1989 р.: програма, звіт голови управи за час від 7 червня 1986 до 12 травня 1989 рр. М. Моравського, звіт організаційного референта, заступника голови С. Лисенка, секретаря та протокольного секретаря управи В. Шевченка і О. Лисенко, референта зовнішніх зв'язків Л. Лаврівського, діяльності крайового комітету з відзначення 1000-ліття Хрещення Руси-України при СОУА А. Ман-

дичевського, голови української шкільної ради Австралії Т. Сліпецької, референта молоді Т. Коцаби, референта преси та інформації Б. Коваленко, фінансовий звіт Р. Захаряка та звіт референта архіву М. Сліпецького.⁹

Багатим на інформацію буде ознайомлення дослідників з протоколом цього ж 19-го з'їзду та програмою 21-го з'їзду СУОА; структурою керівних органів, біографічними даними на посаду голови СУОА (кандидат Стефан Романів), членів управи, контрольної комісії, товариського суду, а також членів комісій зовнішніх зв'язків, культурно-мистецької, комунікації, України, організаційної, суспільної служби, молоді, преси. Подано широкі анкетні дані таких громадських активістів, як: Майї Грудки, Нестора Яворського, Володимира Буштета та їхня робоча платформа.¹⁰ Сюди ж долучені такі документи: протокол ч. 53 загальних зборів Української громади Вікторії (1995 р.),¹¹ звіт про діяльність Української громади Ст. Албансу¹² та звіт Національного фонду СУОА (каса, діловодство, завваги контрольної комісії) за підписом голови контрольної комісії Всеволода Шевченка та члена комісії Романа Лазарка.¹³ Тут же знаходиться некролог від Управи Української Громади Вікторії і редакції «Вісника УГВ», у якому повідомляється сумна звістка для українського громадянства про те, що 5 липня 1986 р. відійшов у вічність в Мюнхені на 75 році життя Великий Син українського народу Ярослав Стецько.¹⁴

Фінансову діяльність Союзу Українських Організацій Австралії представляють звіти Українського фінансового фонду (1978 – 1989 рр.), контрольної комісії, скарбника СУОА (1992 – 1995 рр.), звіти про грошову та майнову допомогу громадським організаціям та конкретним особам в Україні.¹⁵

Певною джерельною базою для дослідників стане ознайомлення із багатьма важливими громадськими заходами, що відбувалися під егідою СУОА.¹⁶ Так, передані до фонду їхні окремі програми, в часових межах 1972 – 1991 рр., знайомлять із ходом проведення «Великого фестивалю української пісні і танку», святкового відкриття розбудованого Українського Дому та Клубу членів Української Громади Вікторії (УГВ) й відзначення її 40-ліття та 100-ліття рідного шкільництва (1881 – 1981), 35-ліття УГВ (1949 – 1984). Дослідники можуть ознайомитись із програмами представлення музичного ансамблю ім. М. Лисенка та драматичного гуртка УГВ «Червоні маки», демонстрації найкращих українських фільмів «Ніколи не забуду» і «Тіні забутих предків», із статтею під заголовком

«Страждання С. Параджанова». Зберігається програма відзначення «Золотим ювілейним концертом» 50-ї річниці Акту проголошення відновлення української державності Головою Національних Зборів Ярославом Стецьком у Львові 30 червня 1941 р. та 30-ї річниці смерті Степана Бандери (1959 – 1989), інші матеріали.

Різноплавною за змістом та насиченістю бачимо програму заходів, що їх провела Студентська Громада Вікторії (СГВ).¹⁷ Тут – і загальні збори СГВ, і «велика маніфестація в обороні переслідуваних патріотів в Україні», і конкурсні розважальні молодіжні заходи на кшталт «Міс СГВ».

Спілка Української Молоді (СУМ), зокрема, її осередок ім. Гетьмана Мазепи в Мельборні, організовуючи різноманітні програми концертів, запросила 27 квітня 1990 р. до українського «Народного Дому» в Ессендоні усе громадянство на зустріч із головою СУМ у Харкові Андрієм Черемським, який приїхав на запрошення КУ СУМ. Читаючи оголошення, дізнаємось, що гостя відрекомендували так: «Андрій Черемський: молодий активіст, який підніс національний прапор в часі демонстрації в Харкові в серпні 1989 р., за що був арештований».¹⁸

Працюючи із матеріалами фонду, можна отримати широку картину конкретної діяльності української громади в Австралії зі статті Степана Лисенка «Українці в Австралії», опублікованої у «Бюлетені Світового Конгресу Українців» за листопад 1994 р.,¹⁹ серед ґрунтовних відомостей за напрямками роботи видно стан шкільництва і освіти, організаційну структуру громади Австралії, інформацію про пресу, видавництва. З приводу останніх – читаємо: «...в Австралії виходять два тижневики – «Вільна Думка» в Сідней та «Церква і життя» в Мельборні, ряд місцевих періодичних і неперіодичних видань. Існують видавництва «Просвіта», «Ластівка», «Рідна мова». Остання випустила ряд високоякісних підручників для шкіл».²⁰ Приємно читати і «Заключення»: «Наша спільнота має добре ім'я в Австралії і добрі зв'язки з урядовими чинниками на найвищому рівні. Живе не тільки «самим хлібом», але цікавиться і турботами про Україну...».²¹ Окрім названого, – бюлетень багатий на ряд іншої важливої інформації.

У окремій одиниці збереження²² відклалися публікації про Україну та українців, інші розрізнені матеріали: колядки, щедрівки, дитячі вірші, оповідання, які також мають значення для дослідників.

9 вересня 1949 р. стало знаковою подією в житті українців Вікторії. Цього дня вони прийняли статут Української Громади Вікто-

рії (УГВ) та обрали управу, яку очолив І. Грушецький. Він став її головним ініціатором та творцем, завдяки йому Федеральний Уряд Австралії «впровадив до реєстраційних списків окрему рубрику української національності, бо досі всіх українців реєстровано як поляків, росіян, румунів, чехів».²³ З цих пір організоване українське громадянство Вікторії стало могутньою творчою силою, що постійно розвивається і збагачується. В цьому переконаємось, знайомлячись із планами, що є на збереженні фонду. Один із них – стратегічний план діяльності управи Української Громади Вікторії каденції 1993 – 1995 рр.²⁴ був запропонований членам УГВ під гаслом «Горджуся своїм українським походженням». Бачимо такий же – план української громади Вікторії на 1995 – 1997 рр.,²⁵ підготовлений за напрямками: планування, комісії, праця референтур, календар та стратегічний план діяльності до року 2000 (розділи: «Внутрішня діяльність», «Культурно-мистецька діяльність», «Науково-виховна праця», «Роля Української Родини», «Україна», «Суспільна служба», «Зовнішня діяльність», «Молодь», «Жіноцтво».²⁶ Названі документи супроводжує текст звернення з коментарем та підпис-автограф голови УГВ С. Романіва.

Необхідно відмітити надзвичайну організованість та працьовитість Союзу українок Австралії. Матеріали фонду представляють окремі аспекти його діяльності. Зокрема, зберігається запрошення від крайової управи Союзу українок Австралії на концерт, яким 23 жовтня 1994 р. відзначались 110-ліття жіночого руху в Україні та 45-ліття Союзу українок Австралії. Тут же – запропонований поіменний список кандидатів до управи СУОА,²⁷ адже сюди 10 червня 1995 р. від Союзу українок були рекомендовані кандидатури як на голову та членів управи, так і до складу контрольної комісії та мирового суду.

Матеріали фонду подають дослідникам інформацію про Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, яке представлено програмою концерту у пам'ять героїв Козаччини (Ессендон, 8 грудня 1990 р.).²⁸ Дізнаємось, що захід відкривав вступним словом голова товариства Дмитро Пирогов, а далі було розмаїття художнього мистецтва: пісні «В поклони до Вас, Козаки», «Ой, коли б я сокіл», «Козацька веселість», «Воскресай, Україно» у виконанні хору «Чайка», виступи ансамблю бандуристів та драмгуртка «Кольорит», солістів та письменника, гостя з України Євгена Дудара. Словом, програма ілюструє всю змістовність та багатогранність духовного життя в осередку.

Для дослідників української громади на цьому континенті цікавими будуть архівні документи, що висвітлюють діяльність Української католицької Єпархії Австралії, Нової Зеландії та Океанії, присвячені 25-літтю Апостольського Екзархату – Єпархії (19. 10. 1958 – 19. 10. 1983). Вони дають можливість ознайомитись із історією та сучасністю тамтешньої української католицької церкви. Зокрема, звідси дізнаємось, що «в 1957 р. було вже в Австралії коло 35.000 українців, з того коло 20.000 українців католиків і 15.000 православних. В Новій Зеландії було 230 українців католиків».²⁹ Серед підбірки на церковну тематику не менш цікавими є матеріали, що стосуються відзначення 1000-ліття Хрещення Руси-України, зокрема, – симпозіуму з нагоди святкувань (1996 р.) 400-ліття відновлення Берестейського та 350-ліття Ужгородського З'єдинень.³⁰

Перші пластуни прибули до Австралії 1948 р. Їх організаційну мережу налагодив на континенті Р. Олесницький. Набрала розмаху виховна робота, а лави почали наповнюватись новим членством. Активну молодіжну діяльність у «Пласті» показано, наприклад, відозвою українських пластунів зі списком прізвищ та їхніми підписами-автографами з нагоди святкування другої річниці незалежності України.³¹ Лист від невстановленого автора, ймовірно члена Пластової організації, адресується пп. А. і М. Мацібуркам у справі таборування на Соколі.³²

Своє представлення у фонді має і Рада українських кооператив Австралії (РУКА). Окремою одиницею збереження описано бюлетень з інформацією про забезпечення.³³

Ряд документів засвідчує активну культурно-просвітницьку діяльність української громади Австралії. Багату інформацію дослідники почерпнуть, наприклад, з матеріалів, серед яких – проект статуту «Об'єднання театральних мистців Вікторії» (ОТМ), що його підготували за дорученням перших організаційних зборів ініціаторів заснування ОТМ Г. Корінь, Л. Максимішин, Ф. Габелко 1 березня 1989 р. у Мельборні.³⁴ Тут же можна ознайомитись і з протоколом ініціативних загальних зборів любителів українського театру, на яких головував Ф. Габелко, а секретарем був І. Шевченко,³⁵ окрім того – з порядком денним зборів та звітом Тимчасової Управи ОТМ.³⁶ Власне, звіт особливо багатий на факти, прізвища активістів. У ньому серед переліку багатьох заходів, що відбулися, висловлена подяка кореспондентам О. Афонченко та І. Бронницькому, а також редакціям часописів «Церква і життя», «Вільна думка», «Українські вісті», «які підтримали нас морально, інформуючи

нашу спільноту про нашу працю».³⁷ Доповненням до звіту служить додатковий інформаційний матеріал «Заснування мистецького об'єднання у Вікторії».³⁸

Ще один протокол (ч.2) загальних зборів мистецького об'єднання, які відбулися у Ессендорні 7 травня 1989 р. в залі засідань української громади Вікторії, засвідчує прийняття статуту зі змінами і додатками, дискусію над звітами, вибір Управи та поточні справи, пропозиції і поради. Читаємо, що на цей раз на зборах головував Габелко Ф., секретарем був Вишневий Г.³⁹

Серед матеріалів на театральну тематику зберігаються оголошення, програми, із яких дізнаємося про виконавців ролей, постановників. Приміром, така інформація є про театр ім. Л. Курбаса при українській громаді Вікторії, драматичний гурток «Летюча естрада» з Сіднею, а також широко представлена програма концертів Львівського театру «Не журись», що у вересні 1990 р. гастролював в Аделаїді, Перті, Брізбейні, Сіднеї, Ньюкастелі, Джілонгу, Мельборні, у складі О. Федорошина, В. Морозова, І. Криновича, В. Жданкіна, О. Хоми, З. Филипчука та Ю. Саєнка.⁴⁰

Архів української громади Австралії, переданий С. Радіоном, включає також і листування, пов'язане з іменами відомих постатей. Приміром, до Є. Вертипороха, Генерального секретаря Головної Ради НТШ в Торонто, звертається 20 вересня 1965 р. із Мельборна керівник місцевого осередку Т. Ляхович, він же голова редколегії видання «Українці в Австралії» (1966). У листі йдеться про обмін джерелами наукової інформації та оцінюється становище, що склалося перед виходом у світ книги. Зокрема, автор повідомляє: «Редколегія вже передала усі статті видавцеві до друку, і тим самим Редколегія перестала існувати. Проволока в виданню книги є спричинена технічними труднощами, себто друкарнею. Розмір книги збільшилося з 500 на 750 сторін. Думаю, що за 6 до 8 місяців книга вийде готовою. [...] приготівся на всякі труднощі. Але стільки, що я їх зазнав, то на це я не був приготований. Не хочу описувати їх, бо це могли б бути сенсаційні неімовірні повісті. Однак це все мене так змучило, що я на дальше тягнення Осередку НТШ не маю сили, і по виданню книги невідклично з цього посту зрезигную».⁴¹ Від себе додамо: згадана книга «Українці в Австралії. Матеріали до історії поселення українців в Австралії», присвячена 150-літтю з дня народження Т. Шевченка, стала цінним енциклопедичним джерелом 15-річної історії найновішої української еміграції на австралійському континенті, історії «зорганізованої спільноти, із всебічно розви-

ним громадським і церковним життям, із визначеними зорганізованими ділянками: наукової, шкільної, культурно-мистецької і ін.».⁴²

Серед кореспонденції знаходиться і лист-звернення з України від директора Артемівської централізованої бібліотечної системи Донецької області Г. М. Сторожук, від 17 квітня 1995 р. до центральної української філії освіти. В ньому йдеться про підвищення читацького попиту на літературу з історії України, твори українських письменників і зрослий інтерес читачів до іноземних мов, англійської, зокрема, та висловлюється просьба надати допомогу у надходженні таких книг.⁴³

До згаданої книги „Бібліографія Україники Австраліяни” увійшла публікація листа-подяки С. Радіону від Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, датованого 5 червнем 1996 р. за підписом М. Романюка (нині – її генерального директора, член-кореспондента НАН України, професора). Автор, висловлюючи йому щиру вдячність та найкращі побажання, підкреслює, що книжкові надходження – „неоціненне джерело для дослідження українського слова поза межами нашої Батьківщини”.⁴⁴ В свою чергу, – і архівні матеріали українських організацій Австралії, що зберігаються у відділі рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника, мають значення як джерельна база, що передає атмосферу життя Австралії, передовсім, півстолітнього (після 1948 р.) проживання української спільноти на п'ятому континенті.

Джерела та література:

¹ Українці в Австралії: Матеріали до історії поселення українців а Австралії. – Мельбурн: Союз Українських Організацій Австралії, 1966 (Наукове Товариство ім. Шевченка в Австралії. Бібліотека українознавства. Ч. 15). – 862 с.; Історичний Атлас України / Опрац. Тесля І., Тютюк Є.; За ред. Л. Винара. – Монреаль; Нью-Йорк; Мюнхен, – 1980. – С. 66-67, 176-177.

² Павлишин М. Українці в Австралії: стан досліджень // *Confra-ternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Відп. ред. М. Крикун, заст. відп. ред. О. Серета. – Львів, 2006-2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 15. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С. 812-818.

³ Булка Я. Степан Радіон: журналіст, письменник, рецензент-критик // *Бібліографія і збірка друкованих праць*: Вид. 2, перероб. 4.2. – Австралія: Спадщина, 1992. – С.102–103; Аркушин Г. Степан Радіон – лі-

тописець австралійської україніки // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: Доп. і повід. Міжнар. наук. конф. 25 – 26 серпня 1995 р. / Редкол.: Л. І. Крушельницька (відп. ред.) та ін. – Львів, 1996. – С. 448 – 452; Комариця М. Радіон Степан // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 287 – 288; Біляїв В. «На неокраїнім крилі...». – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – С. 328-329.

⁴ Аркушин Г. Літописець Австралійської Україніки // Радіон С. Із пожовклих листків в Австралії: Епізоди з автобіографії віршами прозою: Третє видання з відгукками критики. – Австралія, Аделаїда: Наша мета, 1998. 146 с.; Саєнко Л. Українська австраліана: архів Степана Радіона // www.archives.gov.ua/ArchUkr/Saenko_2004.php -20k.

⁵ Енциклопедія Української Діаспори. – Т. 4. ; (Австралія – Азія – Африка) / Гол. ред. В. Маркусъ. – Київ; Нью-Йорк; Чикаго; Мельбурн: Наукове Товариство ім. Шевченка, Національна Академія Наук України, 1995. – 251 с.

⁶ Радіон С. Бібліографія Україніки Австраліяни (Ukrainica Australiana). Спрінгвайл (Мельборн); Австралія: «Спадщина», 1997. – 128 с.

⁷ Від автора. / Радіон С. Бібліографія Україніки Австраліяни (Ukrainica Australiana). Спрінгвайл (Мельборн) Австралія: «Спадщина», 1997. – 128 с.; „Архів Степана Радіона. Україніка, вислана до інших бібліотек” / Радіон С. Бібліографія Україніки Австраліяни (Ukrainica Australiana). Спрінгвайл (Мельборн) Австралія: «Спадщина», 1997. – С. 84 – 87, 118.

⁸ Болюх М. Союз Українських Організацій Австралії // Українці в Австралії: Матеріяли до історії поселення українців в Австралії. – Мельборн, Австралія, 1966. – С. 220 – 282.

⁹ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Від. рукописів (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів). – Ф. 9, од. зб. 5186. – Арк. 1 – 20.

¹⁰ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 9, од. зб. 5183. – Арк. 1 – 30.

¹¹ Там само. – Од. зб. 5183 – Арк. 31 – 33.

¹² Там само. – Арк. 34.

¹³ Там само. – Арк. 37 – 38.

¹⁴ Там само. – Арк. 40.

¹⁵ Там само. – Од. зб. 5187. – Арк. 1 – 46.

¹⁶ Там само. – Од. зб. 5189. – 30 арк.; Там само. – Од. зб. 5195. – 14 арк.

¹⁷ Там само. – Од. зб. 5193. – Арк. 1.

- ¹⁸ Там само. – Арк. 5.
- ¹⁹ Там само. – Од. зб. 5190. – Арк. 1 – 4.
- ²⁰ Там само. – Од. зб. 5190. – Арк. 1 – 2.
- ²¹ Там само. – Арк. 1 зв.
- ²² Там само. – Од. зб. 5198. – Арк. 1 – 15
- ²³ Дубів В. 15-річчя Української Громади Вікторії // Українці в Австралії: Матеріали до історії поселення українців в Австралії. Мельборн, Австралія, 1966. – С. 339-350.
- ²⁴ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 9, од. зб. 5184. – Арк. 1 – 14.
- ²⁵ Там само. – Арк. 28 – 32.
- ²⁶ Там само. – Арк. 28 – 32.
- ²⁷ Там само. – Од. зб. 5188. – Арк. 1 – 2.
- ²⁸ Там само. – Од. зб. 5197. – Арк. 1 – 2.
- ²⁹ Там само. – Од. зб. 5185. – Арк. 4.
- ³⁰ Там само. – 22 арк.
- ³¹ Там само. – Од. зб. 5192. – Арк. 1 – 2.
- ³² Там само. – Од. зб. 5201. – Арк. 1.
- ³³ Там само. – Од. зб. 5194. – С. 9.
- ³⁴ Там само. – Од. зб. 5191. – Арк. 1 – 13.
- ³⁵ Там само. – Арк. 14 – 18.
- ³⁶ Там само. – Арк. 5 – 9.
- ³⁷ Там само. – Арк. 9.
- ³⁸ Там само. – Арк. 18 – 19.
- ³⁹ Там само. – Арк. 14 – 17.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 10 – 13.
- ⁴¹ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 9, од. зб. 5200. – Арк. 1 – 1 зв.
- ⁴² Наукове Товариство ім. Шевченка в Австралії, Союз Українських Організацій Австралії. Заключне слово // Українці в Австралії: Матеріали до історії поселення українців в Австралії. – Мельбурн: Союз Українських Організацій Австралії, 1966 (Наукове Товариство ім. Шевченка в Австралії. Бібліотека українознавства. Ч. 15). – С. 857 – 859.
- ⁴³ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 9, од. зб. 5202. – Арк. 1.
- ⁴⁴ Радіон С. Бібліографія Україніки Австраліяни (Ukrainica Australiana). Спрінгвайл (Мельборн) Австралія: «Спадщина», 1997. – С. 118.